

виховання. Середньою школою було охоплено близько третини учнів. Збільшувалось будівництво шкіл, що дало змогу ліквідувати навчання в третю зміну.

Проте система освіти мала суттєві недоліки. Одним із них став розрив між загальноосвітньою, спеціальною середньою та вищою школами, а також відрив теорії від практики в спеціальних навчальних закладах.

Важливими проблемами школи були нестача підготовлених вчительських кадрів та також слабе матеріальне забезпечення. Вчителям не дозволялося відступати від навчальних планів та програм, що не давало можливості творчого підходу до навчання. Сталінська система придушувала в зародку будь-яке відхилення від регламентованої лінії поведінки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні (1921-1925 рр.).-К.,1963.-С.48; 2. Михайлов О.О. Допомога міста селу в піднесенні культури.-К., 1963.-С.131; 3 Шевчук Г.М. Вказана праця.-С.57; 4 ДАВО. Р.256.-Оп.1.-Спр.83.-Арк.238; 5. ДАВО.-Ф.(П)-1.-Оп.1.-Спр.419.-Арк.213; 6. Вінницька область в цифрах. Статистичний збірник.-К., 1964.-С.215; 7. ДАВО.-Р.256.-Оп.1.-Спр.10.-Арк.515; 8. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30 роки.-К.,1991.-С.238; 9. ДАВО.-Ф.(П)-136.-Оп.9.-Спр.437.-Арк.110; 10. ДАВО.-Р-256.-Оп.1.-Спр.9.-Арк.151-152; 11. Зінченко А. Від байдужості до вболівань //Радянська освіта. - 2 жовтня 1990 р.; 12. ДАВО.-Ф.(П)-136.-Оп.9.-Спр.437.-Арк.113; 13. Подольский пролетарий.- 15 июля.-1921 г.; 14. ДАВО. Путівник архіву.-С.179; 15. ДАВО.-Р-256.-Оп.1.-Спр.1138.-Арк.1, 9, 13; 16. ДАВО.-Р-256.-Оп.1.-Спр.1137.-Арк.1-4; 17. ДАВО.-Р-256.-Оп.1.-Спр.1141.-Арк.1-3; 18. ДАВО.-Р-256.-Оп.1.-Спр.10; 19. Шевчук Г.М. Вказана праця.-С.158; 20 ДАВО.-Ф.(П) 457.-Оп.1.-Спр.135.-Арк.3-5; 21. ДАВО. Путівник архіву.- С.178; 22. ДАВО.-Ф. 1941.-Оп.1.-Спр.5.-Арк.67; 23. Вся Україна та АМСРР.1931.-С.ХХУІ; 24. ДАВО. Ф.(П) 136.-Оп.6.-Спр.606.-Арк.5; 25. Вінницька область в цифрах. Статистичний збірник.-К.,1964.-С.220; 26. ДАВО.-Р.256.-Оп.1.-Спр.722.-Арк.75; 27. Вінницька область в цифрах...-С.221.

В.І. Петренко

ПОДІЛЛЯ У 1930 – 1931 РОКАХ: ПОЧАТОК ВЕЛИКОГО ГОЛОДУ

За час незалежності України, особливо в останні роки, які пройшли під знаком відзначення 70-річчя пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр., опубліковано чимало наукових, документально-публіцистичних праць про трагічний період в історії нашого народу.

Вагоме значення для вивчення і подальшого дослідження причин, передумов, перебігу і наслідків голодомору 1932-1933 рр. мають академічні фундаментальні видання. В першу чергу, це стосується ґрунтового наукового дослідження “Голод 1932 – 1933 рр. в Україні: причини та наслідки” (керівник авторського колективу В.І. Марочко),¹ яке стало першим на дану тематику в Україні. В його написанні взяли участь понад 30 вчених-науковців. У книзі подається огляд архівних джерел, а також наукової, публіцистичної й художньої літератури про голод 30-х років. В кінці досліджується історія голодомору 1932–1933 рр. в Україні, розкриваються його витоки, аналізується механізм морення терором голоду, простежуються руйнівні наслідки голодного лихоліття для українського етносу, висвітлюється боротьба за повернення українцям і всьому світові правди про голодомор.

Зокрема В.І. Марочко в статті “Політика тотального вилучення хліба в українському селі: геноцид проти селян”,² прослідкувавши насильницькі методи хлібозаготівельних кампаній 1928-1933 рр., розкриває складну ситуацію з продовольством в Україні в 1931 р. Автор є одним із перших учених, які датують початок голодомору 1931 роком. В 1991 р. в статті “Голод на Україні (1931-1933 рр.): причини та наслідки”³ автор стверджував, що голод розпочався в 1931 р., а в 1932 р. – набув масових масштабів.

Серед інших праць, в яких міститься інформація про голод у 1931 р., насамперед привертає увагу документальне видання 1992 р. “Колективізація і голодомор на Україні 1929–1933: Збірник документів і матеріалів” (упорядники Г.М. Михайличенко, Є.П. Шаталіна).⁴ У виданні містяться дані про те, що голод розпочався в Україні в 1931 р., масовим він став у 1932 р., а в 1933 р. вже вирував голодний мор.

В числі збірників всеукраїнського масштабу і книга “Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932-1933 рр.”⁵ До першого розділу книги “Голод 1931–1933 років: Погляд з ХХІ століття” увійшли статті багатьох знаних науковців. Так, В. Васильєв пише про ціну хліба голодних 30-х, політику керівництва СРСР і УСРР в 1932-1933 рр., Ю. Шаповал – про 3-ю конференцію КП(б)У як пролог трагедії голоду. С. Уїткрофт виклав сучасне бачення природи та рівня смертності 1931–1933 рр.

Автори колективної праці “Смертю смерть подолали: Голодомор в Україні 1932-1933.” (керівник авторського колективу П. Панченко)⁶ стверджують, що даний голодомор є геноцидом українського народу. Дослідник голодомору Т. Поліщук у статті “Слобожанщина: живі не встигали ховати мертвих”, яка подана в вищезазначеній праці, акцентує увагу на різкому зменшенні населення Харківської області вже у 1931 році.

Проте в науковій літературі недостатньо досліджені і проаналізовані події 1930–1931 рр. в Україні (особливо – 1931 р.), які започаткували даний голодомор.

Прослідкувати політичні і соціально-економічні аспекти подій протягом 1930-1931 рр. в Україні, зокрема на Поділлі, дослідити початок голоду і проаналізувати його причини, що призвели до трагедії українського народу, ставить перед собою такі завдання автор статті.

Голодомор 1932-1934 років, безумовно, став найжахливішим злодіянням сталінського тоталітарного режиму проти українського народу (у 1934 р. від голоду тільки на Поділлі померли щонайменше 58 885 чол.)⁷

Відправним рубежем спричинення і наближення трагедії українського селянства є, насамперед, постанови більшовицької влади 1929-1930 рр.: листопадового (1929 р.) пленуму ЦК ВКП(б),⁸ який взяв курс на нагальну масову насильницьку колективізацію сільського господарства постановою ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року: “Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву”,⁹ котра зобов’язувала партійні і виконавчі органи влади “перейти від політики обмеження куркульства до політики ліквідації куркульства як класу”, квітневий (1929 р.) пленум ЦК і ЦКК ВКП(б), рішення якого узаконили і націлили весь партапарат і його сільський актив на реквізиції хліба в селян.¹⁰

Саме на квітневому пленумі прозвучала незаперечна мотивація Сталіна про доцільність насильницького вилучення хліба: “... по-перше, ми вилучаємо хлібні надлишки імущих верств населення, полегшуючи цим постачання країни; по-друге, ми мобілізуємо на цій справі бідняцько-середняцькі маси проти куркульства, освічуємо їх політично і організуємо з них свою могутню багатомільйонну політичну армію на селі”¹¹.

Ще раз Сталін підтвердив свою позицію 29 грудня 1929 р. на всесоюзній конференції аграрників-марксистів, де він заявив: “Тепер розкуркулювання в районах суцільної колективізації не є вже простий адміністративний захід. Тепер розкуркулювання становить там складову частину утворення і розвитку колгоспів.”¹²

У зв’язку з прийняттям вищезазначених партійних постанов та з початком їх втілення у життя наприкінці 1929 р. – на початку 1930 р. зубожіння українських селян стало різко посилюватися, коли одночасно з “великим переломом на селі”, колективізацією та ліквідацією “куркуля” розпочались повальні обшуки та вилучення зерна, організовані партійними активістами.

На допомогу сільським радам, для вилучення хліба у заможнішої частини селянства силовими методами, місцеві партвиконавці прагнули залучити бідноту та частину середняків (членів КНС), яким було обіцяно 25% конфіскованого зерна. Тим самим влада прагнула ще більше загострити протистояння на селі, отримати для себе нових прибічників в особі комнезамівців і відчутно збільшити кількість відібраного хліба. З цією метою бюро Вінницького окружного КП(б)У ще 2 липня 1928 року прийняло таємну постанову, в якій зазначалось: “...1. Доручити фракції Окрвиконкому дати директиву сільрадам про посилення хлібозаготівельної роботи. 2. Підтвердити ще раз постановою бюро про залишення в селі 25% конфіскованого хліба у куркуля на потреби біднішої частини селян...”¹³

Серія: ІСТОРІЯ

Реакція переважної більшості селянства на повернення до “військово-комуністичних” методів хлібозаготівельної політики була відверто негативною. Зруйнувавши економічні основи ринкових відносин і встановивши диктат, влада поставила селянство в опозицію існуючому режиму. Селяни, переважно одноосібні виробники більшої частини товарного хліба в країні, у відповідь почали неоголошену війну проти більшовицької аграрної політики. У цій боротьбі широко використовувалися як економічні форми опору (в основному - приховування хліба), так і терористичні акти, масові волинки, “бабські бунти”, антирадянська агітація.

Небажання підкоритися волі держави ще більше посилювало агресивну політику адміністративних органів. До тих, хто “відмовлявся” здавати хліб та чинив “опір проведенню хлібозаготівельного плану”, стали масово застосовувати ст. 58 КК УСРР,¹⁴ яка за “зловмисне” ухилення від сплати податків та невиконання “загальнодержавної ваги повинностей” передбачала покарання – позбавлення волі, примусову працю, штраф подвійного розміру невиконаних платежів.

Практика застосування цієї статті кримінального кодексу без з’ясування господарських можливостей селянського господарства засвідчує факт позаекономічного примусу та експропріації. План хлібозаготівель не входив до виконання податку, а являв собою додатковий визиск – сумнозвісний “порядок самозобов’язання”. Селянинові доводилося сплачувати податок, самообкладання та, як правило, штраф, невиконання якого завершувалося судом і досить часто розпродажем майна на торгах.

Так, наприклад, виїзною сесією Бершадського нарсуду за ст. 58 Кримінального кодексу за “злісне невиконання хлібозаготівлі, м’ясозаготівлі, єдино-сільськогосподарського податку, одноразового збору” тільки з 1-го по 8-е березня 1931 р. були засуджені:¹⁵

№ п.п.	Прізвище та ім’я Засудженого	Сільрада	Майновий стан	Міра покарання [у документі: соцзахисту]
1.	Бабій Марфа Созонова	Війтівка	куркуль	2 роки позбавл. волі
2.	Каретнюк Дементій Іванів	Війтівка	куркуль	5 р. п. волі, 700 крб.
3.	Суховій Іван Дмитрів	Фльорино	заможник	1,5 р.п. волі, 300 крб.
4.	Подолян Денис Гаврилів		куркуль	7 р. п. волі, 500 крб.
5.	Гоменок Іван Тодосів		заможник	1,5 р.п. волі, 500 крб.
6.	Чорненький Денис Антонів	Фльорино	заможник	1 р. п. волі, 150 крб.
7.	Коваль Самуїл Парамонів	Фльорино	заможник	3 р.п. волі, 150 крб.
8.	Мазуренко Іван Михайлів	Яланець	заможник	3 р. п. волі, 750 крб.
9.	Траченко Сава Федорів	Яланець	куркуль	4 р. п. волі, 500 крб.
10.	Чечельницький Кифір Юхт.	Яланець	куркуль	4 р. п. волі, 300 крб.
11.	Поліщук Григорій Іванів.	Баланівка	куркуль	3 р.п. волі, 300 крб.
12.	Теренчик Юген Іванів	Маньківка	куркуль	5 р. п. волі, 700 крб.
13.	Курносий Тимофей Хтомів	Маньківка	куркуль	4 р. п. волі, 700 крб.
14.	Чабанок Олекса Григорів	Кошаринці	куркуль	5 р.п. волі, 2300 крб.
15.	Боровський Олекса Григор.	Маньківка	куркуль	2 р.п. волі, 200 крб.
16.	Овчарук Микита Олексів	Ольгопіль	куркуль	5 р.п. волі, 500 крб.
17.	Дорошевський Архип Марк.	Берізки Ч.	куркуль	4 р.п. волі.
		Берізки Ч.		
		Волова		

А з 1 жовтня 1930 р. по 20 березня 1931 р. нарсудом Бершадського району було осуджено більше 100 селян, із них:

за невиконання хлібозаготівель: куркулів – 17 чол., загалом на 90 років позбавлення волі та накладено штраф - 15 250 крб., заможників – 12, на 33 роки і штраф – 4 200 крб.;

за невиконання м’ясозаготівель: заможників – 8, на 10,5 років позбавлення волі, до примусової праці на 3 роки, накладено штраф – 2 100 крб.;

за несплату податків: куркулів – 14, на 54 роки позбавлення волі, ... штраф – 8 850 крб., заможників – 22, на 50,5 років позбавлення волі, до примусової праці на 4 р. 8 місяців,

штраф – 10 200 крб.;

за невивіз лісу: заможників – 3, позбавлення волі на 3 роки, до примусової праці на 1 рік, штраф – 1 300 крб.;

за невиконання умови контрактації: заможників – 1, позбавлення волі на 2 роки, бідняків – 1, до примусової праці на 6 місяців;

за хижацьке нищення худоби: заможників – 1, до позбавлення волі на 2 роки і 8 місяців, бідняків – 4, до примусової праці на 2 роки і 5 місяців...¹⁶

Становище стало ще більше погіршуватись у зв'язку з масовою конфіскацією місцевою владою у селян за невиконання різного роду сільськогосподарських повинностей майна, худоби, сільськогосподарського реманенту, продуктів харчування, навіть ікон. Зокрема у доповідній записці Соболівському райпарткому КП(б)У про події в селі Глибочок партактивіст Сіденко акцентує увагу: "... Сільська рада... конфіскувала в гр. Білеми К. під керівництвом члена партії, інструктора обласного виконавчого комітету т. Степанцева все майно, а саме: житлову хату (виселили його одразу), всі господарчі будівлі, робочу худобу, всі хатні речі... Характерно, що при конфіскації забирались навіть непотрібні речі - кошки, старі рамки, фанарі, образи..."¹⁷

Не маючи змоги виконати всезростаючі плани, і, щоб не потрапити під суд (рішення суду, як правило, предбачало тюремне ув'язнення і повну конфіскацію майна), більшість селян почали розпродаж всього, що у них було, компенсуючи податки грошми.

Дочекатись нового урожаю ставало все важче, і вже на початку 1930 р. в окремих районах Поділля були зафіксовані прояви голоду, який влада назвала "продовольчими труднощами".

У політдонесеннях за січень 1930 р. "Про політико-моральний стан 24-го Могилів – Подільського прикордонного загону ДПУ" міститься інформація про те, що розмови серед червоноармійців в основному носили такий зміст: "...хліб останній забирають, а якщо не даси – саджають у ДОПР; ...на селі робиться все незаконно, селян грабують, скоро заберуть останнє і скоро всі помруть з голоду;... з дому відвезли 120 пудів... щоб виплатити, батько продав коня; ...з цією хлібозаготівлею, може спалахнути повстання; ...у брата взяли 112 пудів хліба і ще повторно обклали на 45 пудів, а всього залишилось на 9 їдоків 157 пудів, що не хватить..."¹⁸

В інформаційному бюлетні газети "Червоний край" від 25 лютого 1930 р. про ситуацію в селі Кожухів Хмільницького району зазначено: "... Записалося до колгоспу лише 100 господарств. Промайнула чутка, що артільцям лишать по 30 фунтів на їдця... Селяни сильно бояться загального голодування..."¹⁹

Матеріали Вінницького окружного відділу ДПУ - "Спецзведення № 6 за травень 1930 р." - свідчать, що становище з продуктами харчування на селі стало критичним – селяни голодували: "... По деяких селах Липовецького району, особливо Пісочин і Війтівці, із-за відсутності хліба і др. продуктів, частина бідняків-колгоспників Липовецького району не можуть вийти в поле. Дані села відстають в посіві; ...у Жмеринському районі... в с. Сьомаки, Москалівка, Козачівка і ін. бідняки-індивідуальники та колгоспники по декілька днів сидять без хліба; ...голова колгоспу с. Трибухи Літинського району заявив, що якщо не дадуть хліба, прийдеться колгоспу розійтись; ...у Немирівському районі в багатьох селах, у зв'язку з продовольчими труднощами серед бідняків, упадочні настрої... В селі Сподахи бідняки цього села Бурко Ісидор та Деркач Мотря заявляють: "Хоч пропадай, немає ні кусочка хліба, хто ж нам допоможе?"²⁰

Таким чином, форсована насильницька колективізація, яка прискорювалася ще й ліквідацією "куркульства" (по суті фізичним знищенням основного виробника хліба, котрий ніколи б не вписався у більшовицьку доктрину – комуністичне суспільство) і хлібна продрозкладка – ці заходи кремлівських вождів, які розпочались майже одночасно і спричинили в Україні, зокрема на Поділлі, голод уже в 1930 році.

Але, незважаючи на репресивну політику влади, в тому числі і голодом, українське

.....
.....
селянство продовжувало мужньо чинити опір сталінському режиму. У 1930 році ДПУ України зафіксувало 4 098 антирадянських виступи, число учасників яких становило – 958 587 чол.²¹ Причому в протистоянні з озброєною місцевою владою, міліцією та каральними загонами ДПУ (військові частини РСЧА могли бути використані тільки в крайніх випадках)²² брали участь як заможні селяни, так і біднота. Про це свідчать політичні зведення райпарткомів, які направлялись в окружкомі КП(б)У. Так, у політзведенні секретаря Тростянецького райкому партії Коваля від 3 квітня 1930 р. вказується: “Початок волинок по Тростянецькому району можна вважати 11 березня 1930 року. Перше село, яке підняло волинку, – Демидівка... По соціально–економічному показнику село бідняцько-середняцьке (повністю звільнено від сільськогосподарських податків 203 господарства із 422)... Основні вимоги волинщиків були такі: “Віддайте нам працю, ми не хочемо СОЗу, верніть висланих, не треба комсомолу, не треба радянської влади..., чому нічого не дають в кооперації, навіщо позабирали останнє насіння, а нам немає чого їсти”... Під час волинок було вбито 5 волинщиків і 2 поранено... Вислано зачинщиків – 63 чол., по соціальному стану вони розподіляються так: куркулів – 15 чол., середняків – 21 чол., бідняків – 13 чол., службовців – 1 чол. Про інших 11 чоловік немає відомостей...”²³

У “Підсумкових даних” з грифом “Цілком таємно” від 30 березня 1930 р. уповноважений ДПУ по Соболівському району Громада доповідав: “... З 12 березня по 24 березня 1930 року було заарештовано по списках ДПУ 164 чол... За соціальним станом: робітників – 2 чол., бідняків – 58, середняків – 47, куркулів – 48, службовців – 2, колишніх торгівців – 2...”²⁴

Насильницькі методи колективізації, розкуркулення та хлібозаготівель, які супроводжувались багаточисленними арештами, спонукали селянство до масових виходів з колгоспів. Пік виходів припав перед посівною на березень 1930 р. В стенограмі окружної наради партійного активу Тульчинщини з питань колективізації сільського господарства містяться дані, що процент колективізації округу різко знизився: у Вапнярському районі з 91 до 14 %, у Гайсинському районі з 77 до 15 %, у Крижопільському, Тростянецькому і Брацлавському – до 10 %. Подібна ситуація склалася майже у всіх районах Поділля.²⁵

Не могло не позначитися на загостренні відносин селянства і влади нищення християнських духовних цінностей комуністичною ідеологією. Виконуючи рішення партійних і виконавчих органів влади, місцеві партактивісти і комсомольці закривали церкви, знімали дзвони, переслідували священиків. У директивному листі “Всім райпарткомам” (березень 1930 р.) секретар Тульчинського окружного партійного комітету Русаков наголошував: “У зв’язку з проведенням кампанії по закриттю церков та зняття дзвонів, на місцях мають місце випадки грубого порушення директив центру, матеріали достатньо не оформляються та вживаються адміністративні заходи... Проводячи цю роботу, ні в якому разі не пов’язувати її з другими політичними кампаніями, надаючи їй самостійний характер...”²⁶

Події 1930 року засвідчують про наростання селянського опору сталінській політиці. На що більшовицький режим, зрозумівши, що зламати селян старими вже методами не вдасться, відповів селянству України неоголошеною війною. Тоталітарний режим вдався до злочину – знищення непокірних голодом.

Селяни стійко протистояли назріваючому апокаліпсису, героїчно захищаючи свій уклад життя і розуміючи, що сили надто не рівні. Сподівались вони тільки на близьку війну більшовиків з капіталістичними державами, що повинна була ось-ось розпочатись (надію на війну селяни плекали протягом усіх багатостраждальних 20-30 років).

Так, в інформаційно-політичному листі Тульчинського окрпарткому “Про політичний стан округи в зв’язку з хвилюваннями селянства” в ЦК КП(б)У від 21 березня 1930 р. йдеться: “... По Крижопільському району поширюються чутки, що радянської влади немає, Червона армія відмовилася служити, на кордоні Румунії йдуть бої... По Соболівському району під час вилучення куркулів та організаторів хвилювань був озброєний опір з боку

.....
.....
куркулів, які під кінець силкувалися добратися до арештанського будинку з метою випущення всіх заарештованих і лише після застосування зброї червоними загонами, натиск було відбито. Внаслідок озброєної сутички 2-х забито і 1-н поранений... Особливо гостро відчувається робота релігійних сект, які заявляють, що “Папа Римський іде з поляками й у деяких селах ріжуть комуністів...”²⁷ З розмов населення села Строїнці Тиврівського району: “... По Брусовому календарю на 1931 рік передбачається велика війна... Більшість хочуть перечекати 1931 рік, а потім хоч у море...”²⁸

Але 1931 рік змін не приніс. Навпаки, більшовицька влада прискорила темпи і посилила зусилля “упокорення українського селянства”. Не зупиняючись у досягненні своїх цілей, сталінська кліка з кожним днем наближала український народ до катастрофи. Так, об’єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б), який відбувся в грудні 1930 р., приймаючи планові завдання на наступний рік, постановив: “... Забезпечити в 1931 р. охоплення колективними господарствами для України... не менше 80% селянських господарств, що означає для цих районів завершення в основному суцільної колективізації і ліквідацію куркульства як класу..., сміливо перенести в практику м’ясозаготівельної роботи випробувані методи хлібозаготівель...”²⁹

Сприяли зріючій трагедії і рішення українського партійного керівництва. У червні 1931 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, який розглянув питання “Про завдання хлібозаготівельної кампанії 1931 р.” та постановив: “...Проведення нової хлібозаготівельної кампанії має бути продовженням нашого рішучого наступу на куркульсько-заможні верстви села, нашої дальшої боротьби за зміцнення і розвиток колгоспного та радгоспного будівництва, за остаточну ліквідацію куркульства як класу.”³⁰

Документальні матеріали Державного архіву Вінницької області всебічно висвітлюють опір селянства сталінській політиці та про наростаючий голод 1931 року на Поділлі. Так, у с. Щурівці Немирівського району (липень 1931 р.) біля 150 жінок не дали змоги партактивістам вивезти хліб з села, з криками “...нас грабують, хліба у нас немає, в минулому році не платили, кулаків у нас немає, ми всі кулаки” – жінки, організувавши “волинку”, висунули вимоги перед райпарткомом: припинити вилучення хліба, знизити план хлібозаготівлі для всього села, зменшити єдиний сільгосподаток.³¹

В інформаційному листі в ЦК КП(б)У (серпень 1931 р.) секретар Тульчинського райпарткому повідомляв: “...В селі Тарасівці підкуркульники виступали, що плани нереальні, що виконати їх неможливо, що радянська влада хоче, щоб з голоду люди поздыхали... Підкуркульниця – полячка... Мельник Ф., намагаючись зірвати куткові збори, заявляє: “Що це собі думаєте, хто це складає такі великі плани, він не знає, що у нас зовсім не вродило. Що ви хочете, щоб ми потопились, а тут ще й позика. Чекайте, буде вам тепер третій вирішальний рік. Ми вам хліба не дамо, хоч живими в землю закопайте, або розстріляйте.” ...В селі Кобилівці були нездорові виступи окремих колгоспників: “Нема хліба, не вродило, самі голодні...”³²

У вересні 1931 р. з Немирівського райпарткому в Харків надійшла інформація такого змісту: “...в Н. Кропивні, щоб доказати нереальність плану, керівники колгоспу... почали на полі збирати колоски, зазначаючи, що їм не вистачає хліба. На ярмарках, які відбуваються в районі, помічаються окремі ходаки, які випрошують хліб і зазначають, що вони в колгоспі працювали, радянська влада весь хліб забрала, то їм доводиться тепер просити хліб, бо нема чого їсти...”³³

З Брацлавського райпарткому у листопаді 1931 року надходили наступні повідомлення: “...В сучасний момент РПК, зважаючи на недостатню мобілізацію уваги та участі передових колгоспників та бідняків-середняків одноосібників до виконання своїх завдань, в справі остаточного закінчення плянів хлібозаготівлі по відсталім селам та району в цілому організовано 4 буксирних бригади кількістю до 400 осіб, що охопили собою 12 сіл, по яких маємо значний здвиг...”³⁴

Звичайно, можна не сумніватися, що 400 “двадцятип’ятитисячників” успішно

“допомогли” селянам 12 сіл району виконати хлібозаготівельний план, залишивши останніх без продуктів харчування.

Вже 1 грудня 1931 р. Брацлавський райпартком інформував ЦК КП(б)У: “...Політичний стан району під кутом зору виконання всіх політично-господарських кампаній та зокрема хлібозаготівлі відзначається певною загостреністю – опором куркульської агітації, що поширюється навіть на бідняцькі маси села та колгоспників... с. Печера – Мандрик Гаврило ...сказав: “Що робити надалі, як жити, хліб до зерна забирають, залишають цілі сім’ї без шматка хліба. По с. Остапківці – Кириленко Юхтим... висловив таку думку: “Дивіться, що робиться, радянська влада забирає останній кусок хліба... По с. Паланка – гр. Кучер – середнячка, виступивши на загальних зборах сказала: “Наклали на людей таку велику кількість, що нема ніякої змоги виконати. Все це робиться аби перечистити людей...” Разом з тим... демобілізований червоноармієць Семенюк Сидір (бідняк), відмовившись прийняти участь в роботі бригади по хлібозаготівлі, заявив: “Я не можу допомагати забирати в людей останній пуд хліба, хай чекають, що як буде війна, щоб я воював, - перший втечу в корчі.” По с. Бортники Кучер Яків... сказав: “Як видно хочуть, щоб народ з голоду поздохав, навіть від членів колгоспу забирають весь хліб.” ...Вчитель Котенко в розмові з іншими вчителями: “На весні будуть великі події, тому, що зараз хліб замітається червоною мітлою, внаслідок чого, безумовно буде масовий голод, що призведе до кепських наслідків...”³⁵

Але, незважаючи на катастрофічне становище в українському селі, Політбюро ЦК КП(б)У за участю голови РНК СРСР В. Молотова 29 грудня 1931 р. приймає постанову під грифом “Цілком таємно” “Про заходи посилення хлібозаготівель.”³⁶ Постанова вимагає від партійних організацій України рішуче посилити хлібозаготівлю, мотивуючи це рішення тим, що на грудень 1930 р. Україна здала державі 426 млн. пудів хліба, а в 1931 р. – тільки 401 млн. пудів хліба.

І в цей же день, 29 грудня 1931 р., Народний Комісаріат постачання УСРР приймає постанову “Про постачання керівного складу районів”³⁷ також з грифом “Цілком таємно”. В ній йдеться про покращання матеріального становища районного керівництва і їх сімей. З цією метою для них, через мережу закритих розподільників ДПУ, налагоджувалось продовольче постачання хлібом, крупами, маслом, консервами, рибою, цукром та ін.

Таким чином, партійна номенклатура заздалегідь подбала і захистила себе від смерті, прекрасно розуміючи, що насувається страшний людський мор голодом.

А мільйони приречених на голодну смерть селян, у яких уже не було продовольчих запасів, отримали у грудні 1931 р. на один трудовий день менше копійки і не мали майже ніякого шансу для порятунку своїх сімей. Так, у Джулинському районі трудовий день становив: колгосп ім. Ворошилова с. Ставки – 0,50 коп.; колгосп ім. Петровського с. М’якохід – 0,79 коп.; колгосп ім. Сталіна с. Шляхова – 0,54 коп.; колгосп “Нове життя” (скільки цинізму в назві) с. Тирлівка – 0,24 коп.; колгосп “Перемога” с. Тернівка – 0,40 коп...³⁸

Підсумовуючи вищезазначене, можна цілком стверджувати, що протягом 1930–1931 рр. сталінський тоталітарний режим, зосередивши основну увагу на проведенні масової насильницької колективізації (одночасно знищуючи селянина-господаря), продовжував систематично нарощувати хлібозаготівлю, конфісковуючи при цьому все, що було у селянина, і руйнуючи сільське господарство.

Селянство України вже протягом цих років відчуло наслідки “великого перелому” – в країні розпочався голод. Але більшовицька влада продовжувала вилучення хліба, розуміючи при цьому, що це призведе до катастрофи українського села і багаточисельних людських втрат.

Попереду були 1932–1934 рр. і біля 10 млн. жертв голодомору.³⁹ Антиукраїнський режим не зупинився. Не дав можливості вижити. Трагедія ж розпочалась не знезацька. Хліб у держави був (кожен день з Поділля у 1933 р. вивозилось 150 000 пудів хліба).⁴⁰

Отже, як свідчать документи більшовицьких партійних форумів та архівні

документальні джерела, голод на Поділлі розпочався не раптово і не в 1932 р., як прийнято вважати, а значно раніше. Його прояви і ознаки були зафіксовані вже в 1930 р. Продовжуючи посилюватись, набираючи все більшого масштабу в 1931 р., він досяг свого апогею в 1932-1933 рр., перетворившись в катастрофічний голодомор.

Допомога вимираючим українським селянам почала надходити тільки з другої половини 1933 р., але вона була незначною і не могла поліпшити становище. Наприклад у вересні 1933 р. селянам Бершадського району була надана допомога в розмірі всього лише 500 пудів зерна.⁴¹

Тільки в 1934 р. почала надходити суттєва продовольча допомога українському селу (на Поділлі у листопаді 1934 р. надійшло 2,5 млн. пудів харчового, насінневого та фуражного зерна).⁴² І мор поступово почав відступати, але продовжував забирати людські життя, хоч і не так масово, включно по 1935 р.

Про важке економічне становище селянства Поділлі у січні 1935 року інформував особисто Сталіна секретар Вінницького обкому КП(б)У Р. Бегайло: “Цілком таємно... Обком вважає за необхідне інформувати ЦК про те, що велика кількість колгоспів області вже в даний період, в результаті низької видачі хліба на трудовень, відчувають серйозні продовольчі труднощі. Із 3634 колгоспів області нами вивчений стан у 3346 колгоспах. З цієї кількості в 436 колгоспах видали на один трудовень менше 0,5 кг. усіх зернових, у 803 колгоспах – від 0,5 до 1 кг, в 649 колгоспах – від 1 до 1,5 кг...”⁴³.

У березні 1935 року секретар Калинівського райпарткому Сазонов доповідав обкому партії про голод в селах району: “Заливанський колгосп... опухлих 6 господарств, з них жінок – 6, дітей – 13, потребують допомоги ще 111 господарств...; Гущинецький колгосп. В колгоспі 564 господарства. На трудовень отримали 490 грам..., 15 чоловік опухлих...; Корделівський колгосп. В колгоспі 505 господарств. Забезпечені тільки 15-20 господарств, інші не забезпечені..., опухлих 19 господарств...; Сальницький колгосп. Всього господарств – 490... Забезпечені 80 господарств... 7 господарств опухлих. Для забезпечення харчуванням колгосп немає нічого, на трудовень отримали 350 грам...”⁴⁴

Дані хронологічні рамки (1930-1935 рр.) мору населення України голодом, зокрема подолян, незаперечно свідчать як один із доказів про здійснення етноциду більшовицькою владою проти українського селянства.

Наявні й інші вагомні фактори етноциду, які потребують подальших науково-історичних досліджень. Надзвичайно важливим є момент істини для майбутніх поколінь українців. Слід завжди пам’ятати слова Г. Ферреро “Усі народи повинні пригадати собі стару правду, що історія повторюється. Вони повинні зрозуміти, що подібні помилки і провини неминуче ведуть до подібних наслідків, та що тільки усвідомлення собі цієї правди може зберегти людство від повороту темних віків”⁴⁵

В плані розвитку теми, історична наука потребує повного дослідження причин, що завадили більшовицькій владі раніше надати суттєву продовольчу допомогу вимираючому українському селянству, яке вже не могло чинити опору і не мало засобів для існування. Не вивчений і не проаналізований перебіг голоду в 1934-1935 рр. Сучасним вченим, науковцям, дослідникам потрібно виконати ще одну місію перед своїм народом – назвати поіменно як жертв голодомору, так і їхніх катів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки / Голова редакційної ради – В.А. Смолій. Відп. ред. В.М. Литвин. – К., 2003. – 888 с.; 2 Марочко В.І. Політика тотального вилучення хліба в українському селі: геноцид проти селян // Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки... - С. 443; 3 Марочко В.І. Голод на Україні (1931-1933 рр.): причини та наслідки// Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Республіканський міжвідомчий збірник наукових праць. Випуск 1. – К., 1991. – С. 59-65; 4 Колективізація і голодомор на Україні 1929-1933: Збірник документів і матеріалів / Упорядники: Г.М. Михайличенко, Є.П. Шаталіна. – К., 1992. – 736 с.; 5 Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932-1933 рр. / За редакцією Васильєва В., Шаповала Ю. – К., 2001. – 399 с.; 6 Смертю

смерть подолали: Голодомор в Україні 1932-1933 рр. / Авт. колектив: Панченко П. (керівник), Вівчарик М., Голуб А. та ін. – К., 2003. – 352 с.; 7. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО).- Ф. П-136.- Оп. 3.- Спр. 219.- Арк. 135; 8 КІРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898-1970). – К., 1980. –Т. 4. – С. 308-351; 9 КІРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК... – С. 366-369; 10 КІРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК... – С. 171-189; 11 Маркова С.В. Голодомор 1932-1933 років на Поділлі. – К.: МАУП, 2003. – С. 39; 12 Сталін Й. Твори. – М., 1949. - Т. 12. – С. 170; 13 ДАВО.- Ф. П – 29.- Оп. 1.- Спр. 369.- Арк. 17; 14 Збірник узаконень і розпоряджень уряду України за 1927 рік. – 1927. – ст. 58. – С. 152-153; 15 ДАВО.- Ф. П – 39.- Оп. 1.- Спр. 100.- Арк. 5-6; 16 ДАВО.- Ф. П – 39.- Оп. 1.- Спр. 100.- Арк. 32; 17 ДАВО.- Ф. П – 33.- Оп. 1.- Спр. 1013.- Арк. 159; 18 ДАВО.- Ф. П – 31.- Оп. 1.- Спр. 559.- Арк.6; 19 ДАВО.- Ф. П – 33.- Оп. 1.- Спр. 1013.- Арк. 49; 20 ДАВО.- Ф. П – 29.- Оп. 1.- Спр. 563.- Арк. 98; 21 Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997. – С. 92; 22 Там само - С. – 170; 23 ДАВО.- Ф. П – 33.- Оп. 1.- Спр. 1013.- Арк. 214 – 218; 24 Там само - Арк. 182; 25 ДАВО.- Ф. П – 33.- Оп. 1.- Спр. 938.- Арк. 1-26; 26 ДАВО.- Ф. П – 33.- Оп. 1.- Спр. 998.- Арк. 42; 27 ДАВО.- Ф. П – 33.- Оп. 1.- Спр. 1012.- Арк. 81-86; 28 ДАВО.- Ф. П – 33.- Оп. 1.- Спр. 1013.- Арк. 49; 29 КІРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК... – С. 472-478; 30 Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – У 2-х т. – Т. 1. – К., 1976. – С. 726; 31 ДАВО.- Ф. П – 63.- Оп. 1.- Спр. 106.- Арк. 90-91; 32 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 4.- Спр. 168.- Арк. 35-37; 33 ДАВО.- Ф. П – 63.- Оп. 1.- Спр. 106.- Арк. 99; 34 ДАВО.- Ф. П – 40.- Оп. 1.- Спр. 179.- Арк. 65; 35 Там само - Арк. 67; 36 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 3.- Спр. 2.- Арк. 17-20; 37 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 3.- Спр. 1.- Арк. 7-9; 38 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 4.- Спр. 118.- Арк. 10-12; 39 Парламентські слухання щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років: Стенограма. – К., 2003. – С. 21, 35; 40 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 3.- Спр. 70.- Арк. 253; 41 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 3.- Спр. 71.- Арк. 144; 42 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 52.- Спр. 3.- Арк. 61; 43 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 3.- Спр. 305.- Арк. 6; 44 ДАВО.- Ф. П – 136.- Оп. 3.- Спр. 330.- Арк. 6-а, 6-б, 6-в; 45 Трагедія голодомору на Вінниччині 1932-1933 рр.: (Бібл. покажчик) /Уклад. О.Ніколаєць; Вступ. ст. В.Петренко; Вінниц. ОУНБ ім. К.А.Тімірязєва. – Вінниця, 2003. – С. 79.

А.І. Петрова

СТАНОВИЩЕ НА ПОДІЛЛІ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.)

Події передодня та періоду Другої світової війни вже багато десятиліть досліджують українські та зарубіжні історики. У трактуванні причин її виникнення, ходу і наслідків є різні, іноді діаметрально протилежні, погляди. Дискусії тривають, і це ще раз засвідчує актуальність дослідження цього періоду в історії України, окремих його аспектів, а саме майбутнє України у планах німецького нацистського уряду, особливості соціально-економічної, релігійної, культурної, освітньої сфер, становище церков, настрої населення, функціонування структур і органів цивільної та військової окупаційної адміністрації. Значний інтерес викликають також питання, пов'язані з функціонуванням культурного життя на окупованій території, становищем навчальних закладів різних рівнів та профілів, ставлення до них окупаційної влади, діяльністю людей інтелектуальної праці в умовах окупаційного режиму. Ці проблеми належали до тих, на дослідження яких у радянський час було накладено суворе табу.

У працях радянських дослідників новітньої історії України і Другої світової війни можна виділити три етапи.

Перший – радянська історіографія, яка перебувала під впливом ідеологічної цензури, у висвітленні подій домінували чорно-білі оцінки. Роботу дослідників ускладнювала також очевидність історичних паралелей, викликаних тоталітарною сутністю гітлерівського та сталінського режимів. На цьому наголошують Ю. Сливка, В. Коваль, В. Король, М. Сергійчук. Суттєвим недоліком радянської доби було також заперечення праць зарубіжних істориків (В. Косика, Дж. Амстронга, А. Далліна, І.Каменецького).

Виходячи з цього, радянська історіографія Великої Вітчизняної війни взагалі і окупаційного режиму зокрема характеризується односторонністю і поверховістю висвітлення подій. Головна увага приділялась масовим розстрілам, знищенням міст, сіл і руху опору населення. Все це знецінило наукову вартість побудованих на ідеологічних штампах радянських історичних досліджень.

Другий етап припадає на кінець 80-х років і характеризується відступами від